

Нови аспекти в типологизацията и терминологията на селищните обекти в праисторията

Валери Петров

Археологическите разкопки и теренните обхождания, осъществявани в последните десетилетия, доведоха до постепенното натрупване на значително количество информация за селищата от праисторическите епохи в България. Откриването на множество нови обекти, планомерното проучване на вече известни такива и все по широкото използване на недеструктивни методи за изследване постави редица въпроси, свързани с развитието на селищната система и типологизацията на селищните обекти през неолитната и халколитната епохи. На този фон проблемът с унификацията на термините, използвани за описанието на даден обект остава слабо разгледан в българската научна литература. Липсата на достатъчно разработки в тази сфера често води до разминавания в терминологията, използвана в публикациите на отделни автори при определяне типа на даден селищен обект и неговото описание. По този начин силно се затруднява изработването на статистически анализ показващ броя на селищните обекти от един тип в рамките на селищната система, тяхното райониране и развитието на самата селищна система в различните праисторически периоди.

Настоящата публикация има за цел да положи началото на една дискусия, в която да се разгледа ситуацията около терминологията и типологизацията на селищните обекти в праисторията като се вземат под внимание новите данни, получени при археологическите проучвания на този тип обекти в последните години. По този начин могат да бъдат отчетени мненията и предложенията на всички заинтересовани по темата изследователи.

Разглеждайки използваната терминология за описанието на даден обект нерядко се сблъскваме с понятията „селище“ и „селищен обект“, които често те се употребяват като синоними. Подобен подход не винаги може да се приеме за правилен и изисква детайлното разграничаване на двата термина.

Определението за термина **“селище”** в научната литература гласи следното: „Селището е пространствена структура от различни по вид сгради и съоръжения свързани помежду си в определена функционална зависимост. Като исторически определена формация то се явява тогава, когато отделните социални единици (семейство, род, племе, народ) преминават към уседнал начин на живот“ (Ангелова 1983, 171). Подобно описание дава представа за облика на самата структурна единица „селище“, но не засяга **факторите** свързани с неговото възникване и развитие във времето, които са

особено актуални при използването на термина в археологически контекст. Сред тях са топографията на терена, наличието на природни ресурси задоволяващи битовите нужди на обитателите, предполагаем брой на заселниците (наличната работна сила е определящ фактор за размера на селището, размера на сградите, тяхното разположение и предназначение). Тук може да бъде отчетена и степента на развитие на социалните взаимоотношения в периода на съществуване на селищния обект. Данните от последните години позволяват да се предположи, че през по-късните етапи на праисторията вероятно може да се говори за наличие на установени „строителни“ традиции при избора на място за постоянно обитаване и строежа на сгради и съоръжения. Социалната структура сред заселниците вероятно също е фактор, определящ облика и типа на селището, особено за по-късните етапи на праисторията. Резултатите от проведените археологически проучвания на халколитните селищни могили от днешна Североизточна България подсказват, че вероятно изграждането им с предварителна планировка и силни фортификационни съоръжения е дело на групи заселници с добре развито социално управление и изградени строителни навици. Възможно е тези навици да се базират и на определени племенни или етнически традиции. Немаловажна роля за облика на едно селище има и поминъкът на обитателите му. Доскоро наличието на годни за земеделска обработка площи се смяташе за основоопределящо при избора на място за заселване. Последните проучвания на селищни обекти от халколитната епоха позволяват част от тях да бъдат определяни като производствени или търговски центрове. Наличието на подобни обекти прави възможно преразглеждането на тезата за основните елементи, оказващи влияние при изграждането на едно селище в праисторията.

Отчитайки горепосочените фактори може да се направи опит за извеждането на определение на термина „селище“ използван в археологически контекст. В случая под „селище“ се разбира част от земната повърхност, върху която са открити следи и останки от наземни или вкопани съоръжения, изградени с цел задоволяване на жилищните и стопанските нужди на група хора, организирани в единна обществена структура на базата на родствени или племенни връзки, и позволяващи дълготрайното им пребиваване в съответния район. Именно продължителността на съществуване е един от основните елементи, които налагат разграничаването на двата термина - „селище“ и „селищен обект“ в научната литература. За да поясним разликата между тях е необходимо да бъде разгледана стратиграфската ситуация на праисторическите обекти. Еднослойните селищни обекти напълно отговарят на определението „селище“, тъй като в случая имаме наличие на селищна структура, която за периода на своето съществуване не променя (или променя съвсем незначително) своето местоположение, планировка, архитектура и т.н. Различна е ситуацията при многослойните обекти. От научните публикации е добре известно, че те са съставени от определен брой строителни хоризонти. При това е необходимо да се подчертае, че всеки един строителен хоризонт по същество представлява самостоятелно селище, планирано и изградено с цел задоволяване жилищните и стопански потребности на своите обитатели за съответен времеви период. Често един многослоен обект може да включва строителни хоризонти от различни епохи, като част от тях (главно в по-късни исторически периоди) може да не изпълняват селищни функции. Като пример за подобни обекти могат да бъдат посочени селищните могили. При немалка част от тях имаме културни пластове от различни епохи, някои от които не са образувани

от селища¹. Отчитайки подобна ситуация, може да се приеме, че периодът, в който съществува едно селище, в рамките на селищния обект, обхваща времето от първоначалното строителство на сградите в него, до момента, в който не се появи необходимост от изграждане на изцяло нов сграден фонд поради наличие на природни или други фактори (природни бедствия и катаклизми, опожаряване, необходимост от подмяна на сградите поради тяхното техническо състояние, демографската ситуация в съответния исторически период и т.н.). Именно наличието на тези фактори налага всеки един строителен хоризонт в многослойните обекти да се разглежда като самостоятелна структурна единица „селище“, която да бъде отделена от термина „селищен обект“. В този контекст може да се предположи, че често срещаното в научната литература определение „многослойно селище“, използвано за различните типове обекти, е терминологически неправилно.

Вероятно терминът „селищен обект“ би трябвало да се разглежда по-скоро като географско определение и да се отнася главно за мястото (терена), върху което се разполагат сградите и съоръженията на въпросното селище, а не толкова към структурите, от които са изградени самите те. Както бе отбелязано по-горе, когато обектът е еднослоен (т.е. имаме наличие на един строителен хоризонт, съответно на едно селище), имаме пълно припокриване на двата термина и използването им в научни публикации може да зависи от преценката на автора. Ситуацията е различна при многослойните обекти. При тях терминът „селищен обект“ обединява всички строителни хоризонти - „селища“ от всички исторически епохи регистрирани на територията (строителния ареал) на населеното място. В този случай при публикация авторът трябва да разграничава двата термина в зависимост от проблема, който разработва. Ако е свързан предимно със стратиграфията на обекта, то той се отнася към *целия селищен обект*. Ако се проучва отделна структура или материал на отделен строителен хоризонт се разглежда ситуацията за *отделно селище* на обекта.

Обръщайки внимание на терминологията, свързана със селищните обекти, считам за възможно и необходимо едно по-обстойно разглеждане на термина „строителен ареал“. В случая под това определение следва да се разбира застроената със сгради площ, междужилищните и „дворни“ пространства, стопански и фортификационни съоръжения разположени в близост до селището. Фактически ареалът ни дава една „строителна“ граница, до която се простира селището или селищния обект. Прилагането на този термин е възможно тъй като има вариант, при който тази граница може да не съвпада с границата на селището, образувана от крайните жилищни постройки. В строителния ареал могат да се включат отделно стоящи стопански или култови постройки и съоръжения, разположени в близост до жилищните, но оставащи извън рамките на „жилищната площ“ на селището или – при наличие на фортификационни съоръжения – извън укрепената част. Терминът строителен ареал може да се приложи както за отделно селище в рамките на селищен обект, така и за обекта в цялост. Подобно разделение се налага от разликите в големината на строителните ареали на отделните строителни хоризонти в обекта, които са съобразени с нуждите на обитателите им. Отделните селища в рамките на селищния обект могат да се раз-

---

1 Пример за подобна селищна могила е могилата до село Юнаците, Пазарджишко, където над селищните пластове от халколитната и бронзовата епохи има останки от тракийско поселение, антично укрепление и средновековен некропол (Катинчаров и др. 1995, 24-32). Вероятно доминиращата роля на могилите над околния терен ги прави подходящи за строителството на укрепления през по-късните епохи.

полагат както във вертикален стратиграфски план (характерен за обекти с ограничен, поради природни или социални фактори, строителен ареал като селищните могили, височинните или планински селища), така и в хоризонтален (характерен за селищни обекти с неограничен строителен ареал, каквито в повечето случаи са селищните обекти от т.нар. открит тип). При такава ситуация границите на строителния ареал на селищния обект се очертават от външните граници на строителните ареали на отделните селища в рамките на обекта. Тези граници могат да бъдат и ясно видими, при наличие на естествени ограничения, продиктувани от топографските специфики на терена. Причините, поради които смятам, че подобно определение може да бъде употребявано в описанието на селищните обекти и отделните селища, са няколко. Наличието на производствени центрове, каквито се явяват обектите Провадия-Солницата и Върхари, предполага и наличието на обособени „производствени“ места. Регистрираният солодобивен производствен комплекс до селищната могила Провадия-Солницата и е с големина около 5 декара. (Николов и др. 2009, 70). В този случай, независимо от факта че комплексът е извън рамките на жилищната част, той се явява част от строителния ареал на селището, защото оказва директно влияние върху бита и обществената структура на обитателите. Като косвен аргумент за съществуването на определени производствени комплекси в близост до селищата може да се приеме и липсата на обособени стопански постройки за домашни животни в жилищните части на селищните обекти. Огромното количество животински кости, откривани в селищата, подсказва наличието на развито животновъдство. Разполагането на селскостопанските постройки далеч от селището ги прави труднозащитими от набезите на хора и диви животни. Подобни фактори вероятно предполагат строежът на помещенията за домашните животни да се извършва в непосредствена близост до жилищните части на селищните обекти. При подобна ситуация сградите биха попаднали в рамките на строителния ареал на обекта.

Отчитайки част от проблемите с терминологията на селищните обекти, считам за необходимо да разгледаме и някои аспекти, свързани с тяхната типологизация. И днес в названията определящи типа селищен обект обикновено се наблюдават белези свързани с неговият външен облик и топографско разположение. Определенията като „селищна могила“, „открито селище“, „височинно селище“ остават и понастоящем актуални за разграничаване на отделните типове обекти. Новите данни от археологическите разкопки на праисторическите селища позволяват да се направи опит за „допълване“ на известната ни вече типология.

Особен интерес в тази насока представляват праисторическите селищни обекти открити в някои планински области. Доскоро преобладаваше мнението, че терените, които са непригодни за упражняването на активно земеделие, не са били заселвани в праисторията. Проучването на селищата от халколитната епоха при с. Орлица (Бояджиев 2005, 56-58), с. Паспал (Георгиева и др. 2001, 25), с. Долна дрянка (Бориславов 2005, 58), както и регистрирането на още поне 7 обекта (които вероятно могат да бъдат определени като селищни) в планинския масив на Родопите повдига въпроса като какъв тип могат да бъдат определени те? Топографските специфики на терена са типично планински. Ясно изразени са релефните форми, при които преобладават високите била, редуващи се с дълбоки речни долини, каньони и високи плата. Взимайки под внимание наименованията на други типове селищни обекти, такъв релеф позволява този тип селища условно да бъдат определени като планински. Съществува известно съмнение дали подобни обекти са обитавани целогодишно, но масивните двуетаж-

ни жилища открити в къснохалколитното селище Орлица предполагат да допуснем обитаването им през цялата година. Интересен факт за същия обект е, че двуетажните постройки във въпросното селище са повече от едноетажните (Бояджиев 2008, 247). Това създава предпоставка планинските селищни обекти да бъдат разграничавани от останалите типове не само по спецификите на терена, но и по техническите си характеристики. Разбира се подобно твърдение, базиращо се само върху един проучен обект, може да се разглежда само като възможност. Годните за земеделие терени в планините са ограничени и климатичните условия не позволяват отглеждането на повечето видове земеделски култури. На този фон резонно възниква въпросът, какво е било мястото на този тип обекти в селищната система? Отчитайки типично земеделския вид на обществото в праисторията тяхното присъствие в планинските райони изглежда необичайно. Опирайки се на все още недостатъчното количество данни, които датират тези обекти в късните етапи на халколитната епоха, можем само да предположим, че през този период социалната структура на халколитното общество достига нов етап на развитие. Вероятно активните търговски контакти между отделни групи население позволяват създаването на селища, в които бита на заселниците е свързан главно с производството на определена суровина.

Подобно предположение от своя страна повдига нов въпрос свързан с типологическото разграничаване на селищните обекти през праисторията, а именно възможно ли е разграничаването на обектите не само по топографски параметри, но и по битови функции? Наличието на активни социално-търговски отношения, между отделните групи население през халколитната епоха, е предпоставка за създаването на селища с облик, различаващ се от този на типично земеделските. Проучванията на обекти като селищна могила Провадия-Солницата и халколитното селище при с. Върхари (община Момчилград) недвусмислено показват, че и двата обекта са имали предназначение на производствени центрове. Откритите материали и средства за производство многократно надхвърлят нуждите на обитателите им. Доколко това се отразява върху облика на самото селище може да се проследи при обект Върхари. При проучването бяха регистрирани огромни вкопани структури с размери над 500 кв.м. (Бояджиев, Бояджиев 2011, 88). Данните показват прилагането на нетрадиционни строителни похвати използвани в изграждането на селището (Бояджиев 2010, 93). Интерес представлява и избора на място за тяхното изграждане. Теренът в района би могъл да се определи като планински, независимо от ниската си надморска височина (обектът е разположен в коритото на р. Върбица недалеч от Момчилград, обл. Кърджали). Селището е разположено на речна тераса и заема една от малкото годни за земеделска обработка площи в околността². Откритите големи количества овъглено зърно (в район нетипичен за отглеждането на зърнени култури), множеството доказателства за „промишлено“ производство на изделия от камък подсказват, че изборът на място за заселване и структурата на самото селище вероятно не са продиктувани от земеделски фактори, а от суровинната база в района и удобният достъп до мястото. Наличието на установени търговски пътища, използвани през халколита, може да бъде потвърдено косвено и от разположението на селищните обекти по трасето на прохода Кърджали – Маказа – Комотини. Това е най удобния път от Горнотракийската низина към Беломорска Тракия през централните и източни части на Родопите,

---

2 Данните за топографията на терена се базират върху лични наблюдения при провеждането на археологическото проучване на обекта за периода 2007-2011 г, в което автора прие участие.

използван и днес. Наличието на четири праисторически селищни обекта (от север на юг в участък с дължина около 25-30 км. това са: обект Върхари, селищна могила Седларе, селищна могила Подкова, обект Орлица) по трасето на този проход, вероятно може да се приеме за доказателство, потвърждаващо наличието на установени търговски пътища и селища които „обслужват“ тези трасета.

Все по-често при проучвания на селищните могили и обходите на терените в непосредствена близост се регистрира наличието на застроени площи не само непосредствено върху могили, но и в равнинните части около тях. Данни за наличието на халколитни селища разположени около селищни могили и съществували едновременно с тези от могилата имаме от следните обекти: Гуджова могила при село Мъдрец (Панайотов и др. 1991, 141; Leshtakov et al. 2001, 20), селищна могила Пачника при село Кортен (Панайотова 1982, 123), Дядоненовата могила при с. Коњово (Кънчева-Русева и др. 1992, 144), Берекетската селищна могила (Kalchev 1996, 215), селищна могила Юнаците (Бояджиев и др. 2002, 18), селищната могила при село Динево (Аладжов 1997, 23), селищната могила при село Девебарган (Тодорова 1986, 278). По информация от Археологическа карта на България (АКБ) сходна ситуация има при село Войсил и град Брезово (Пловдивско); село Каменар (Разградско); село Дреновец (Русенско); село Дълбоки, село Черна гора, село Полски градец (Старозагорско); село Драма, село Завой (Ямболско). В по-голямата си част при теренните обходи до могили се регистрират селища от ранната бронзова епоха, но сондажните проучвания показват, че под тях е възможно да има културни пластове от халколитната епоха³. В научната литература тези части обикновено се обозначават като „селища – сателити“; „открити селища до селищните могили“ или „селища – анекси“. Изказани са различни мнения относно връзката между могилата и прилежащото към нея „сателитно селище“, при което могилата е определяна като укрепена „цитадела“, даваща защита на населението при опасност (Радунчева 2003, 8), място, което е обитавано от „елита“ на обществото (Радунчева 2003, 9). Съществуват и предположения селищните могили да са имали значението на „протоградски“ центрове (като „градски“ елементи са определени наличието на „представителни и култови“ сгради в селищата, големият брой жители, наличието на „занаятчийски“ центрове и др.) (Тодорова 1986, 180). Подобни интерпретации имат своето място в проучването на селищната система и всички те остават в сферата на предположенията, до появата на сигурни данни от проведени широкомащабни проучвания на застроените площи извън рамките на селищната могила. За съжаление липсата на финансови и технически възможности много често не позволяват тяхното проучване (понякога дори сондажните проучвания са рядкост!). Поради това данните свързани с датирането на културния пласт се базират главно на открития на повърхността керамичен материал. Независимо от възможните варианти на социално-битовите взаимоотношения между обитателите в структурата „могила–периферия“ считам, че терминологичното им разделяне и използването на две отделни наименования е неправилно. Несъмнено едновременното застрояване на територията на могилата и частите около нея е дело на единна (по етнически състав и битови навици) група население с обща социално-обществена структура на управление в рамките на съответната група. Като косвен аргумент в за-

3 Като пример за подобна ситуация отново можем да посочим селищната могила до село Юнаците, Пазарджишко, където след сондажно проучване югозападно от могилата под пластове от ранно-бронзовото селище бяха регистрирани пластове от късния халколит (Бояджиев и др. 2002, 18)

щита на това твърдение можем да приведем увеличаващите се през последните години данни за наличие на сериозни фортификационни съоръжения около селищата от селищните могили (особено през халколитната епоха). Регистрирани са и масивни по площ сгради. Подобни структури изискват наличието на значителна работна сила за тяхното изграждане и поддръжка. Това предполага и наличие на значително количество жители в съответното селище, които трудно биха могли да се настанят само в рамките на селището от селищната могила. Тези предпоставки показват, че подобен обект (селище разположено върху селищна могила и прилежащата около нея територия), трябва да се разглежда като едно селище с обща структура и характеристики, което има и общ строителен ареал. В научните публикации, отнасящи се за обекти датирани в по-късни епохи, в подобни ситуации често се употребява терминът „комплекс“. Разглеждайки сходни обстоятелства при праисторическите селищни обекти считам, че е напълно приемливо те да бъдат определяни като „селищни комплекси“. В конкретната ситуация под определението „селищен комплекс“ визирам съчетаването на структурни елементи от различен тип селища в рамките на строителния ареал на един селищен обект. В случая „селищна могила – периферия“ имаме укрепена част (с ограничено строително пространство, налагащо предварителна планировка на сградите, липса на място за стопански сгради и съоръжения и т.н.) и неукрепена такава (за която на този етап може само да се предположи наличие на достатъчно пространство за строеж на стопански сгради, дворни пространства към отделни жилища и т.н.). Възможно е в отделните части на селищния комплекс да има разлика в планировката и архитектурата на сградите, дължаща се на социална йерархия в рамките на обществото (факт, който можем да съпоставим със селища от по-късни епохи, където имаме ясно разделение на по-богати и по-бедни „квартали-махали“), но те се обитават синхронно от население, имащо единна социално-обществена структура. Укрепяването на селищата от селищните могили през халколита и превръщането им в убежища в случай на опасност също има своите исторически паралели с елементи на селищната структура в по-късни епохи (в историческите извори достатъчно добре са описвани селища и градове с централна укрепена част и „предградия“ около нея).

Необходимо е да се отбележи, че в праисторията вероятно са съществували и други варианти на съчетаване на различни типове селища в рамките на един селищен обект. Възможни са и ситуации, при които като един селищен комплекс могат да бъдат определени два или повече обекта от един тип. Поради липсата на цялостно проучени селища, като основание за подобно заключение могат да се приведат главно регистрираните при теренни обходи обекти. Данните от АКБ показват наличието на неголеми по размери местности, в които обхождащите регистрират по няколко отделни селищни обекта, които, според открития на повърхността археологически материал, са едновременни. Често тези обекти са различни по тип, при което имаме регистрирано селище определено като „височинно“ и в непосредствена близост до него е регистрирано селище от „открит“ тип с еднаква датировка на откритите на повърхността материали. Сходна ситуация има и при някои пещерни обиталища, до които са регистрирани селища от „открит“ тип (данни за подобни комплекси имаме от Беляковското плато). Близкото разстояние и сходството в датировката ни позволяват да предположим, че в случая имаме наличието на селищни комплекси, които са обитавани от една социално-обществена група. Връзката между тези различни по тип обекти е несъмнена, но определянето им като един селищен комплекс може да бъде потвърдено само чрез провеждането на системни теренни проучвания. Вероят-

но като селищни комплекси могат да се определят и селищни обекти в местности, в които са регистрирани по няколко селища от един тип. Разстоянията между тях (в рамките на 100-200 м) са достатъчно малки, за да предположим, че в случая имаме наличието на обект тип „селищен комплекс“, при който сградите са концентрирани в няколко отделни групи – „махали“ (причините за подобно „групиране“ могат да се базират на родствен, социален, демографски или друг принцип). Независимо от известното разстояние между тях, те вероятно са част от структурата на един селищен обект. Подобно разположение на сградния фонд е характерно и днес за селища, при които има наличие на топографски ограничения на терена (основно в планински и полупланински местности). Отново на база данни от теренни обходи, като елементи от един „пещерен селищен комплекс“, вероятно биха могли да се определят и редица обитаеми пещери разположени в скалните образувания на Беляковското плато. Регистрираните в АКБ пещерни обекти в някои местности там често са повече от 10-15, при което археологическия материал открит на повърхността показва сходства и близка относителна датировка. Този факт позволява да се предположи, че голяма част от пещерите са обитавани едновременно от една социално-обществена група население с общо управление. Интересна е ситуацията с две от селищните могили регистрирани при село Кошарна, Русенско (Чернаков 2010, 55). Те са локализиращи в непосредствена близост една от друга (**разстоянието между двете могили не надхвърля 40 метра**), което дава предпоставка за наличието на селищен комплекс, състоящ се само от селищни могили. Към настоящия момент се провеждат теренни проучвания на едната от тях, първоначалната съпоставка на материалите от разкопките и теренните обходи показват, че двете селищни могили са обитавани синхронно (Чернаков 2007, 626). Липсата на пълномащабни археологически разкопки, които да изяснят цялостната стратиграфска ситуация на селищните комплекси, не позволява подкрепата с реални факти на изказаната теза за наличието и многообразието на този тип обекти. На този етап от проучването на халколитната селищна система в България нашите предположения се потвърждават само от данните от проведените теренни издирвания и сондажни проучвания в близост до някои селищни могили.

Наличието на нови типове селищни обекти в селищната система през праисторическите епохи все още се нуждае от допълнителни доказателства. Данните към момента обаче позволяват да се предположи съществуването на значително разнообразие във видовете селища и тяхното предназначение, което е предпоставка за едно по-широко обсъждане на този проблем.

В заключение ще приведем основните аргументи за преразглеждането на въпросите, свързани с терминологическото разграничаване на използваните в момента определения за описанието на селищата и селищните обекти. Точното прилагане на термините в научните публикации ще позволи по-лесното представяне и съпоставяне на информация, както между отделни селищни обекти, така и между отделни селища в рамките на един обект. Поради сходни причини считам за необходимо и разглеждането на някои елементи, свързани с типологията на селищните обекти. Натрупващата се постепенно информация за селищната система през праисторията ни дава все по-ясна картина за многообразието на отделните типове селища, както в архитектурен план, така и в сферата на тяхното предназначение. Определянето на някои селищни обекти от халколита като производствено-търговски центрове вече не е само предположение, а твърдение със солидни материални доказателства. Все по-голяма актуалност придобиват мненията на някои изследователи за наличието на ин-

тензивни контакти между праисторическите заселници, установени търговски пътища и т.н. Това налага и използването на нови термини, помагащи за разграничаването им от останалите типове обекти, съществували в съответния исторически период. Затова на фона на новите тенденции в изследванията на селищната система е важно и преразглеждането на терминологическата и типологическа база, използвана при описанието на селищните обекти. Настоящата публикация няма за цел промяната на съществуващите вече термини, а само тяхното терминологическо разграничаване и „допълването“ на археологическия речник с някои нови определения. Превръщането на темата за терминологията и типологията на селищните обекти от праисторията в един дискуссионен въпрос значително ще улесни бъдещите проучвания и анализи на селищната система съществувала в праисторическите епохи.

Използвана литература

- Аладжов, Д. 1997. *Селища, паметници, находки от Хасковския край*. Хасково
- Ангелова, Р. 1983. *Етнография на България т. 2*, София, 171-185
- Бориславов, Б. 2005. Археологически сондажни проучвания на открито селище от късния халколит в м. Къшлата, с. Долна Дрянка, община Баните, Смолянска област. *АОР през 2004*, 58
- Бояджиев, Я. 2005. Къснохалколитно селище Орлица. *АОР през 2004*, 56-58
- Бояджиев, Я. 2008. Нови данни за селищното устройство и жилищната архитектура през Неолита и Халколита. В: Гюрова, М (ред.). *Праисторически проучвания в България, новите предизвикателства*. София, 246-251
- Бояджиев, Я., Мацанова, В., Терзийска-Игнатова, С. 2002. Проучвания на селищна могила Юнаците, община Пазарджик, за 2001г. *АОР през 2001*, 17-18
- Бояджиев, Я., Бояджиев, К. 2011. Спасителни археологически разкопки на халколитно селище Върхари, община Момчилград. *АОР през 2010*, 88-90
- Бояджиев, Я. 2010. Халколитно селище „Върхари“, община Момчилград. *АОР през 2009*, 93-95
- Георгиева, П., Бориславов, Б., Златева-Узунова, Р. 2001. Археологически разкопки на култов комплекс в м. „Адата“ в землището на с.Паспал, община Ардино. *АОР през 1999-2000*, 25.
- Катинчаров, Р., Мерперт, Н., Титов, В., Мацанова, В., Авилова В. 1995. *Селищна могила при село Юнаците, Пазарджишко I*, София.
- Кънчева-Русева, Т., Игнатов, В., Велков, К. 1992. Теренни проучвания в Новозагорска община. *АОР през 1991*, 141-145.
- Николов, В., Петрова, В., Бъчваров, К., Христов, Н., Лещаков, К., Атанасова, Е., Такорова, Д., Бояджиев, К., Трифонов, С., Люнчева, М. 2009. Праисторически солодобивен център Провадия – Солницата: Разкопки през 2008 г. *АОР през 2008*, 67-70

- Панайотов, И., Лещаков, К., Александров, С., Змейкова, И., Попова, Ц., Стефанова, Т. 1991. Селищна могила Гълъбово – халколитна, ранна и средна бронзова епоха. *Марица-Изток. Археологически проучвания*, 1, 139-205
- Панайотова, К. 1982. Землището на Кортен в праисторията и античността. *Expedition Thracica* 2, 117-127
- Радунчева, А. 2003. *Късноенеолитното общество в българските земи. (Разкопки и проучвания 32)*, София
- Тодорова, Х. 1986 *Каменно-медната епоха в България (пето хилядолетие преди новата ера)*. София: Наука и изкуство
- Чернаков, Д. 2007. Теренни археологически обхождания в община Сливо поле, Русенска област. *АОР през 2006*, 624-627
- Чернаков, Д. 2010. Селищна могила № 1 до село Кошарна, община Сливо поле (Археологическо проучване през 2007). *Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“ и българската археология*. 1, Велико Търново, 55–69
- Kalchev, P. 1996. Funeral Rites of the Early Bronze Age flat nekropoles near the Bereket Tell, Stara Zagora. *Reports of Prehistoric Research Projects*, vol. 1, Part 2, 215-225
- Leshtakov, K., Kancheva-Ruseva, T., Stoyanov, S. 2001. Prehistoric studies. Settlement Sites. Maritza-Iztok. *Archaeological Research*, vol.5, Radnevo, 15-69

New considerations for the typology and terminology of prehistoric settlements

---

Valeri Petrov

Summary

The problems of terminological differentiation of prehistoric settlements and their typology remain poorly discussed in Bulgarian archaeological literature. Information gained in recent years from archaeological excavations demonstrates enormous variation in the structure of settlements from the Chalcolithic period. The new data allows the building a basic typology of settlements and their structures not only in terms of locality but also in respect to their function. Such variety imposes a reconsideration of the current terminology, including the introduction of some new definitions.

At present, there are no clear definitions of the terms connected to the structural characteristics of the prehistoric settlements. This quite often leads to discrepancies in their description by different authors. The main idea of this article is to differentiate and define some of the basic terms like “settlement” - “settlement structure” and their precise use in the archaeological literature. This will eventually lead to a simpler and more efficient presentation of the data and will allow a better comparison between different sites and between settlement structures of one archaeological site. A new term “building area” is introduced

for this same purpose. It represents a completely new outlook on the problem of settlement boundaries.

The question of typology is also partially touched upon in the current article. The large variety of types of settlements in the middle and late stages of the Chalcolithic, forces the introduction of new typological categories such as "settlement complexes". These are archaeological sites which include settlements with different typological characteristics which have common management and development within the boundaries of the site. Unfortunately the lack of large scale excavations of such sites (due to insufficient funding and technological problems) does not allow the drawing of final conclusions supported by firm archaeological data. That is why at present, the structural characteristics of the settlement complexes are based primarily on assumptions drawn mainly from field surveys and sondage excavations.